

MAJETKOVÁ SITUACE PUSTIMĚŘSKÉHO KLÁŠTERA V OBDOBÍ PO HUSITSKÉ REVOLUCI

KAREL MLATEČEK

Ženský benediktinský klášter v Pustiměři byl založen 30. září 1340 olomouckým biskupem a nemanželským synem krále Václava II. Janem Volkem.¹ Místo bylo vybráno jak s ohledem na nevelkou vzdálenost od biskupského města Vyškova, tak snad i s přihlédnutím k existenci románské rotundy sv. Pantaleona.² Konvent byl povolán z kláštera sv. Jiří na Pražském hradě, první abatyší se stala Alžběta, pravděpodobně neteř Jana Volka, třetí abatyší pak sestra Karla IV. Anna.³ Klášter se těšil oblibě markraběte Karla i olomouckých biskupů a záhy proto získal četná privilegia a poměrně rozsáhlý majetek.⁴ V roce 1341 daroval Karel pustiměřským benediktinkám zboží, které získal po smrti Bruny z Dražovic (dnešní Dražůvky nedaleko Ždánic). Jednalo se o šest a půl vesnice: Dražovice (dnešní Dražůvky), Nenkovice, Schonhof a dnes již zaniklé vsi Cvikov, Přestavky a Luhačovice, a dále půl Lovčic.⁵ O rok později získal klášter od Karla patronáty kostelů v Břeclavi a Kdousově.⁶ V roce 1346 daroval Beněš z Budče (u Jemnice) jeptiškám patronát místního kostela.⁷ I díky setrvalé přízni Jana Volka se klášter již od počátku své existence úspěšně rozvíjel a různými dary i vlastní hospodářskou činností zvětšoval svůj

¹ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (dále jen CDM) VII. Ed. Vincenc Brandl. Brünn 1858–1864, č. 290, s. 209, 210. K osobnosti Jana Volka srov. např. Hlobil, Ivo: Přemyslovec Jan Volek (†1351). Rodopisné, heraldické a sfragistické otázky. Umění 35, 1987, s. 177–182. K založení kláštera též Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava 1310–1423. Praha 1999, s. 43.

² K dějinám kláštera existuje jen velmi málo literatury. Souhrn základních údajů podává stále platná práce Peřinka, František Václav: Zrušení kláštera panen benediktinek v Pustiměři. Sborník historického kroužku 6, 1905, s. 34–40, 102–107, 246–249; 7, 1906, s. 32–38. Z další literatury k tématu srov. např. Konečný, Lubomír: Výsledky stavebně-historického a archeologického průzkumu rotundy sv. Pantaleona v Pustiměři 1977–78. Archaeologia Historica 11, 1986, s. 329–358. Bolina, Pavel: Pustiměř – průsečík několika problémů moravské historie. Sborník Společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 91–98. Na některé málo známé aspekty související se zrušením kláštera jsem upozornil in: Mlateček, K.: Einige Bemerkungen zum Niedergang des Benediktinerinnenkolsters Pustiměř. In: Leben und Alltag in böhmisch-mährischen und niederösterreichischen Klöstern in Spätmittelalter und Neuzeit. Hrsg. Heidemarie Specht und Tomáš Černušák. St. Pölten – Brno 2011, s. 266–275. Ve stručné podobě přehledně k dějinám kláštera Foltýn, Dušan a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha 2005, s. 627–633. Obecně k postavení klášterů na Moravě výborným způsobem Borovský, Tomáš: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě. Brno 2005.

³ Srov. Hledíková, Zdenka: Alžběta, dcera Václava III. Mediaevalia Historica Bohemica 8, 2001, s. 43–48; znovu in: Hledíková, Z.: Svět české středověké církve. Praha 2010, s. 247–253.

⁴ Srov. např. CDM VII, č. 380, s. 274–277. CDM VII, č. 592, s. 433. CDM VII, č. 838, s. 604, 605. CDM VII, č. 840, s. 608–610. CDM VII, č. 844, s. 613, 614. CDM X. Ed. Vincenc Brandl. Brünn 1878, č. 88, s. 110, 111.

⁵ CDM VII, č. 346, s. 247, 248. K tomu srov. i CDM VII, č. 347, s. 248, 249 a CDM VII, 841, s. 611, 612.

⁶ CDM VII, č. 391, s. 284. Srov. též CDM VII, č. 392, s. 284, 285.

⁷ CDM VII, č. 646, s. 473, 474. Srov. též CDM VII, č. 708, s. 523–526.

majetek zejména na Vyškovsku.⁸ Do vlastnictví pustiměřských benediktinek se tak postupně dostávají (patrně jen velmi malý) díl Pustiměře, značná část městečka Švábenice, celé vsi Schreynern, Krásensko, Studnice, Rybníček, Topolany, Šebořice, které se ovšem uvádějí jako pusté již v roce 1407, a části dalších vsí (Pustiměřské Prusy, Ondratice, Heroltice, dále pak Svatobořice, Kovalovice).⁹ Klášter těžil i z velmi dobré polohy, protože olomoučtí biskupové se zde při svých cestách do Brna nebo do Vyškova zastavovali. Doba prosperity kláštera trvá až do počátku 15. století; vřestraný rozvoj řeholní komunity nemohlo ohrozit ani několik vesměs málo významných sporů, které jeptišky vedly.¹⁰

Na počátku husitské revoluce tedy benediktinky z Pustiměře vlastnily malou část městečka Pustiměře (dost možná se jednalo jen o areál kláštera a přilehlé pozemky), velkou většinu městečka Švábenice, sedm až devět celých vsí a části dalších šesti nebo sedmi vsí. Přesnější určení nedovoluje mezerovitost pramenů.¹¹ Součástí majetku byly i krčmy, lázně, mlýny, klášter vlastnil i vinice na jižní Moravě; řeholnice dále měly patronát právo

⁸ K majetkovým poměrům na Vyškovsku srov. Hosák, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Brno 1938, s. 289–291. Vyškovsko. *Vlastivěda moravská*. Red. Vladimír Nekuda, Brno 1965, s. 402–406. Mezník, Jaroslav: *Feudální držba na Vyškovsku ve 14. a 15. století*. Časopis Matice moravské (ČMM) 109, 1990, s. 59–82.

⁹ Srov. CDM VII, č. 839, s. 605–607 (potvrzení majetků kláštera z 30. srpna 1348 Karlem IV.). CDM VII, č. 843, s. 612, 613 (8. září 1348, olomoucký biskup Jan postupuje klášteru tvrz a městečko Švábenice, městečko Schreynern, díl Pustiměřských Prus, Krásensko, Ondratice, vinice v Němčičkách, tedy i majetek, který byl dříve potvrzen Karlem IV.). CDM IX. Ed. Vincenc Brandl. Brünn 1875, č. 39, s. 30, 31 (1356, koupě části Švábenice od Jana ze Švábenic). CDM IX, č. 265, s. 196 (1361, potvrzení vybraného majetku olomouckým biskupem Janem). CDM IX, č. 392, s. 292, 293 (1365, koupě dílu Pustiměřských Prus od Buška z Melic). CDM IX, č. 439, s. 355, 356 (1366, koupě dílu Pustiměřských Prus od Maršíka z Ratají). CDM X, č. 257, s. 267, 268 (1375, koupě dílu Topolan od Hereše z Modřic). CDM XI. Ed. Vincenc Brandl. Brünn 1885, č. 471, s. 412–414 (1388, koupě Rybníčka od Oldřicha Hechta z Rosic). CDM XIII. Ed. Vincenc Brandl. Brünn 1897, č. 497, s. 534, 535 (1407, koupě části Švábenic a pustých Šebořic od Bočka z Kunštátu); *Die Landtafel des Markgrathumes Mähren*. Text der Brünnner Cuda (dále jen ZDB), Text der Olmützer Cuda (dále jen ZDO). Edd. P. Ritter v. Chlumecky, Joseph Chytil, Carl Demuth, A. R. v. Wolfskron. Brünn 1856. ZDO I, 56, 57, 59 (1349, zisk platu zapsaného na Šebořicích a dílu Švábenic, Ondratice, Kovalovic prostřednictvím olomouckého biskupa); ZDO I, 269 (1353, díl Lhoty od bratří Janáče a Ctibora ze Lhoty); ZDB III, 108 (1355, vinné desátky z hory Fuxleiten v Němčičkách od Levíka z Němčiček); ZDB IV, 219 (1365, zisk části Heroltic, Pustiměřských Prus a Ondratice od Franka z Poměnic výměnou za Dražovice, Nenkovice a Schonhof); ZDB IV, 449 (1366, díl Pustiměřských Prus od Kateřiny, manželky Maršíka z Ratají); ZDO III, 307 (1377, velký díl Topolan od Hereše Smetany); ZDO III, 359 (1377, velký díl Švábenic od Vlčka z Dobročkovic); ZDO III, 553 (1379, plat v Osečanech a práva v Kovalovicích od Janáče z Osečan); ZDO VI, 45 (1389, zisk vsi Rybníček od Oldřicha Hechta z Rosic); ZDB VIII, 146 (1398, díl Svatobořic od Vznaty z Melic); ZDO VII, 722 (1408, díl Švábenic od Bočka z Kunštátu). Srov. též Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (ZA Opava, pob. Olomouc), fond Arcibiskupství Olomouc (AO), pergamenové listiny, inv. č. 1206, Sign. G II a 15 (1412, koupě dílu Švábenic od Zdeňka, Hereše a dalších synů Vlčka z Dobročkovic a ze Švábenic). Vzhledem k zaměření této studie byly některé drobné obchodní transakce pomítnuty.

¹⁰ Srov. např. *Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové* (dále jen KP). Ed. Vincenc Brandl. Tomus II, Brünn 1873, s. 375, č. 38, 39; s. 387; s. 304, č. 1310; s. 409, 410, č. 206; s. 531, č. 652; s. 558; s. 559, č. 750; s. 575, č. 316.

¹¹ Šebořice jsou stabilně uváděny jako pusté, patrně se tedy jednalo spíše jen o pozemky a pastviny. Srov. Nekuda, Vladimír: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno 1961, s. 32. Ke Studnicím nemáme z období před husitskou revolucí žádné doklady a na majetkovou situaci můžeme usuzovat až dle pramenů z mladšího období. Rozpaky vzbuzuje i ves nebo dokonce městečko Schreynern. Jako obydlená ves je osada uváděna v listině Karla IV. z 30. srpna 1348 (CDM VII, č. 839, s. 605–607), jako městečko v listině Jana Volka z 8. září 1348 (CDM VII, č. 843, s. 612, 613) a v listině papeže Klimenta VI. z 19. srpna 1351 (CDM VIII, č. 111, s. 78–80). Další písemné zprávy již nejsou, takže nevíme, kdy lokalita zanikla. Stejně tak je nevyjasněná i poloha tohoto sídla. Srov. např. Černý, Ervín: *Příspěvek k lokalizaci zaniklé osady Schreynern v rámci panství kláštera pustiměřského*. Časopis společnosti přátel starožitnosti 70, 1962, s. 32–35. Týž: *Postup při identifikaci a lokalizaci některých zaniklých středověkých osad na bývalém holštejnském panství*. In: *Život v archeologii středověku*. Praha 1997, s. 117–119. Detailní rozbor tohoto problému podali Černý, E. – Režný, Mojmir: *K otázce zaniklé klášterní osady Schreynern (I. část)*. Vyškovský sborník. Sborník Státního okresního archivu Vyškov 1999, s. 7–18 (k lokaci zejména s. 10 n.).

přínejmenším k pěti kostelům. Jednalo se tedy o velmi slušnou majetkovou výstavu. Musíme rovněž uvážit, že velká část výše zmíněného zboží ležela v blízkém okolí kláštera, takže byla dobře dosažitelná.

Prosperitu kláštera (přínejmenším hospodářskou) velmi rázně ukončily husitské bouře. Jak známo, popis událostí na Moravě v období husitské revoluce je výrazně ovlivněn nedostatkem věrohodných zpráv.¹² Můžeme tedy předpokládat, že při husitském tažení, které proběhlo v roce 1423, bylo dobyt a vypáleno biskupské město Vyškov, zcela zničen byl rovněž biskupský hrad Melice (hrad byl možná na krátkou dobu dokonce obsazen husity, v roce 1439 je však zmiňován jako zcela rozbořený a srovnaný se zemí), dobyt byl patrně i lulečský hrad, který snad stále ještě vlastnil přívrženec katolické strany Diva z Lulče. Všechny tyto lokality leží nedaleko od sebe, není tedy příliš pravděpodobné, že by pohromě ušel i pustiměřský klášter. Nemůžeme ovšem zcela vyloučit, že klášter – stejně jako město Vyškov – byl husity zničen či vypleněn přínejmenším ještě jednou v pozdějším období (například v roce 1432).¹³

Je zřejmé, že benediktinky čekalo velmi krušné období.¹⁴ Zcela jistě musely obnovit poničený klášterní areál, i když nemáme zprávy, jakým způsobem byly budovy postiženy řáděním husitských oddílů. Klášterní hospodaření se ocitlo v hluboké krizi, dávky nebyly plněny, platy odváděny. Oprávněně můžeme také předpokládat, že období zmatků využili poddaní (ale samozřejmě nejen oni), aby se obohátili na klášterním majetku – třeba kácením dřeva v lesích, které náležely pustiměřskému klášteru.¹⁵ Pomoc olomouckého biskupství byla patrně nemyslitelná, protože pochopitelně i sám biskup sčítal četné škody a pokoušel se obnovit chod hospodářství a napravit rozvrat a zkázu biskupských statků.¹⁶ Klášteru chyběly prostředky na nejnnutnější opravy, protože v roce 1425 abatýše Eliška prodala roční plat ve výši jedné hřivny grošů za obvyklý desetinásobek, tedy za deset hřiven grošů, brněnské kapitule.¹⁷ O rok později postoupil klášter dvůr s pozemky, loukou a lesíkem v Ondratcích za dvanáct hřiven grošů a roční plat ve výši jedné hřivny grošů Janu Jedlovcovi.¹⁸

¹² Srov. Válka, Josef: Husitství na Moravě. Náboženská snášenlivost. Jan Amos Komenský. Brno 2005, s. 11.

¹³ Rok 1423 zmiňuje již Pekař, Josef: Žižka a jeho doba. Praha 1930, s. 208. Urbánek, Rudolf: K historii husitské Moravy. ČMM 63–64, 1940, s. 267. Válka, J.: Husitství na Moravě, s. 54–56. Naposledy pak Mezník, J.: Lucemburská Morava, s. 425. Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, s. 247, klade zpusotošení kláštera do roku 1425, další útoky husitů pak měly proběhnout v letech 1429 a 1432. Také Hosák, L.: Příspěvky k historickému mistopisu Vyškovska. Slavkov u Brna 1998, s. 51 uvádí, že Vyškov byl zničen roku 1432 při tažení Prokopa Holého. K Melicím srov. Plaček, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001, s. 377–379, kde i další literatura. K lulečskému hradu naposledy Mlateček, K.: Rytíři z Lulče. K dějinám rodu do husitské revoluce. 1. část. Vyškovský sborník VI, 2008, s. 7–54. K dějinám Vyškova v období těsně před husitskou revolucí srov. týž: Vyškov na počátku 15. století. In: Campana Codex Civitas. Miroslav Flodr Octogenario. Edd. Radana Červená, Jana Čermáková, Jiří Mitáček, Brno 2009, s. 308–321.

¹⁴ Pouze na okraj uvedme, že klášter si nechal dvakrát potvrdit svá starší privilegia a výsady: v roce 1437 Albrechtem Rakouským a v roce 1453 Ladislavem Pohrobkem. Srov. ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1219, sign. GIIa27 a inv. č. 1225, sign. GIIb6.

¹⁵ Zprávy o nerušeném kácení klášterních lesů studnickými poddanými pocházejí až z mladšího období, můžeme se však domnívat, že se tak dělo pokaždé, když se klášter ocitl v krizi. Srov. Kameníček, František: Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl III. Brno 1905, s. 310.

¹⁶ Přímý doklad o spolupráci olomouckého biskupství a pustiměřského kláštera v ekonomické oblasti jsem nalezl pouze jeden: v roce 1441 se biskup Pavel z Miličína zřekl desátku z polí kláštera ležících okolo mlýna v Prusích a úroku 22 grošů, zatímco abatýše odpouští biskupství desátek z biskupského dvora Melice, který zůstal pustý a byl emfyteuticky prodán. Srov. ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1220, sign. GIIb1 a inv. č. 1221, sign. GIIb2.

¹⁷ Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera panen benediktinek, s. 247.

¹⁸ ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1217, sign. GIIa25. Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, s. 247.

Jedním z velkých úkolů, se kterým se pustiměřské řeholnice musely vyrovnat, bylo získání majetků zabavených nebo odcizených v době husitských bouří.¹⁹ Jednalo se jak o nemovitě statky, tak i o platy, které v období nepokojů přestaly být vypláceny. Tyto majetky resp. závazky musely být vymáhány soudně, protože noví majitelé – bez ohledu na to, jakým způsobem zboží získali – se jich celkem přirozeně dobrovolně nechtěli vzdát. Žaloby formálně podávala abatyše a celý konvent, vyřizování soudních záležitostí pak měl na starosti probošt kláštera. Jak se zdá (byť je to poněkud překvapivé zjištění), sekularizace statků pustiměřského kláštera nenabyla větších rozměrů, snad se dokonce můžeme domnívat, že rozsah zcizeného zboží byl natolik malý, že neměl větší vliv na chod klášterního hospodářství.

V roce 1434 pohnala abatyše Eliška a celý konvent Ondřeje z Chvalkovic, který zabral klášterní vinohrad v Němčičkách ve vinohradní hoře zvané Fuxlaiten; řeholnice si nárokovaly škodu ve výši značných šedesáti hřiven grošů. Spor byl posléze ukončen dohodou obou stran – patrně ve prospěch kláštera, který vlastnictví vinohradu mohl prokázat mimo jiné i listinou olomouckého biskupa Jana.²⁰

Mimořádně dlouhý a urputný spor vypukl i o majetek náležející ke kostelu v Budči, jehož patronát patřil pustiměřským jeptiškám. V roce 1436 si na soudu abatyše Eliška stěžovala, že Bořita z Budče již v „pravém lanfridě“ drží klášterní poddané a bere desátky náležející kostelu; krom toho místnímu faráři ukradl kalich a mešní roucho. Praktické záležitosti pře měl zajistit probošt kláštera Jakub.²¹ Následujícího roku páni rozhodli, že obě znesvářené strany mají s důkazy předstoupit před Jana z Lichtenburka a z Cornštejna, který celý spor posoudí a rozhodne; Bořita z Budče byl současně vyzván, aby knihy, kalichy a další věci, které náležejí kostelu, ihned vrátil.²²

Dlouhodobé smírné řešení se zřejmě nepodařilo nalézt, protože situace v Budči se ani v dalších letech příliš neuklidnila. V roce 1447 se abatyše Eliška obrátila na soud, protože jeden lán a dva podsedy ve vsi Meziříčko uzmul jistý Mikuláš z Borové. Zmíněný majetek ovšem náležel ke kostelu v Budči, a jeptišky si tak nárokovaly škodu ve výši třiceti hřiven. Zástupcem kláštera byl opět probošt Jakub.²³ O několik měsíců později, ovšem stále ještě v roce 1447, abatyše žalovala Jana Bořitu z Budče, který zabral lán a pět podsedků v Budči náležejících místnímu kostelu.²⁴ Další žaloba byla směřována proti Petruši z Budče, která jednak držela výše zmíněný „kostelní“ lán a podsedeček v Meziříčku, jednak dokonce ukradla a následně i prodala tři stříbrné kalichy, ornáty, bohoslužebné knihy a další vybavení budečského kostela.²⁵ O rok později abatyše Eliška půhon na Petruši z Budče obnovila.²⁶

¹⁹ K problému sekularizace souhrnně např. Čechura, Jaroslav: Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době pozdního středověku. Husitský Tábor 9, 1987, s. 91–100. Týž: Die Säkularisation der kirchlichen Güter im hussitischen Böhmen und Sigismund von Luxemburg. In: Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387–1437, hrsg. Josef Macek, Ernő Marosi, Ferdinand Seibt. Warendorf 1994, s. 121–131. Šmahel, František: Husitská revoluce 4. Praha 1996, s. 54–72. Týž: Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje. Praha 2001, na více místech, zejména s. 359–369.

²⁰ Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové (dále jen KP). Ed. Vincenc Brandl. Tomus III, Brünn 1878–1880, s. 89, č. 417. Zmíněná listina in: CDM VII, č. 843, s. 612, 613. Abatyše Eliška, která se uvádí do roku 1447, je patrně totožná s Eliškou z Ratají, která je jako řeholnice pustiměřského kláštera zmiňována již v roce 1412 a abatyší se stala nejspíše v roce 1417 (KP II, s. 375, č. 38, 39; KP II, s. 529, č. 640). Srov. též Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, s. 246.

²¹ KP III, s. 156, 157, č. 731.

²² Srov. KP III, s. 175, č. 273.

²³ KP III, s. 309, č. 180.

²⁴ KP III, s. 353, 354, č. 289.

²⁵ KP III, s. 354, č. 290, 291. Tohoto sporu se patrně týká i odpor v ZDB XII, 558 z roku 1447.

²⁶ KP III, s. 374.

V obou případech se dochovaly i rozsudky. Ve sporu klášteřa s Petruší z Budče páni nejdříve odložili rozhodnutí, protože chtěli prozkoumat zápisy zemských desek, na které se obě strany odvolávaly. Protože však poškozená strana zřejmě žádala jen nevelkou sumu jako náhradu škody, pře se posléze dostala před úředníky menšího soudu, kteří Petruši a jejího společníka Mikuláše z Borové přesvědčili, aby majetek vrátili zpět faráři v Budči, potažmo tedy pustiměřskému klášteřu.²⁷ V druhém případě byl jako rozhodčí sporu opět určen Jan z Lichtenburka a z Cornštejna, kterému měli abatyše i Jan Bořita z Budče předložit důkazy. Jan měl poté navrhnout smírné řešení, pokud by to nebylo možné, spor by se vrátil opět před panský soud.²⁸

Ani tentokrát se nepodařilo dosáhnout trvalého smíru. Až v roce 1460 totiž pohnala abatyše Dorota z Račic Bořitu z Budče z padesáti hřiven grošů, protože žalovaný opět držel lán a čtyři podsedky náležející ke kostelu v Budči a v Meziříčku lán a dva podsedky. Vyřízení sporu byl pověřen probošt klášteřa Mikuláš. O čtyři roky později, tedy v roce 1464, abatyše Dorota podruhé zažalovala Bořitu z Budče z padesáti hřiven, protože kostelu v Budči údajně držel v Budči a v Meziříčku celkem dva lány a čtyři podsedky a bral místnímu faráři desátky.²⁹ Je zřejmé, že se jedná o stále stejný spor, zajímavé ovšem je, že v roce 1460 abatyše v textu žaloby zmiňovala o dva podsedky více. Není samozřejmě příliš pravděpodobné, že by Bořita právě tyto podsedky vrátil, je však možné, že během čtyř let, které uběhly od podání druhé žaloby, zmíněné podsedky zanikly – anebo abatyše neměla o stavu majetku příslušejícího ke kostelu v Budči přesné informace. I tentokrát posléze došlo k dohodě.

Vraťme se ještě zpět do roku 1437. Tehdy abatyše Eliška a celý konvent pohnaly před soud Václava ze Švábenic, který se zmocnil klášteřního majetku v pustých Šebořicích. Vyřízením pře byl opět pověřen probošt Jakub a písař stejného jména.³⁰ O deset let později se situace opakovala: Václav ze Švábenic neoprávněně pobíral plat plynoucí ze šebořického zboží, čímž klášteřu vznikla škoda dvaceti hřiven grošů, a abatyše neměla jinou možnost než vymáhat ji soudně. Z kontextu vyplývá, že tento spor se rozhořel až po ukončení husitských nepokojů.³¹ A do třetice vypukl v roce 1447 o plat a požitky plynoucí z pustých Šebořic ještě další spor: abatyše Eliška si u soudu tentokrát stěžovala na jistého Phichného z Pačlavic, který nejenže si tyto majetkové zisky přivlastňoval, ale dokonce i bránil klášteřním poddaným ze Švábenic, aby na šebořickém poli pásli dobytek. V obou případech klášteř požadoval náhradu škody ve výši dvaceti hřiven grošů, v obou případech pak také došlo k vyrovnání dohodou.³² V roce 1461 pak klášteř odkoupil od Václava ze Švábenic a Stražiska pustou ves Šebořice za šedesát hřiven grošů.³³ Rozsah majetku není znám, spíše se však zdá, že se jednalo pouze o díl zaniklé vsi, který řeholnicím dosud nenáležel.

V roce 1437 vypukl ještě další velmi zajímavý spor. Pustiměřské jeptišky se tentokrát ocitly v roli žalovaných, protože na soud se obrátil Jindřich z Krumsína, který si stěžoval, že klášteř drží půl vsi Topolany, které Jindřichův otec získal od Zikmunda Lucemburského. Jindřich, který tak utrpěl údajnou škodu ve výši šedesáti hřiven grošů, chtěl své nároky obhájit Zikmundovým listem.³⁴ Spor se posléze poněkud paradoxně obrátil proti žalujícím

²⁷ KP III, s. 377, č. 126; s. 378, č. 129.

²⁸ KP III, s. 378, č. 130.

²⁹ Libri citationum et sententiarum seu Knihy púhonné a nálezové (dále jen KP). Ed. Vincenc Brandl. Tomus IV, Brünn 1881, s. 43, č. 247; s. 128, č. 613.

³⁰ KP III, s. 467, č. 194.

³¹ KP III, s. 610, č. 1022.

³² KP III, s. 597, č. 927, 928.

³³ ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1227, sign. GIIb8.

³⁴ KP III, s. 475, č. 247. Spor zmiňuje i Foltýn, D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášteřů, s. 628, 629.

címu: páni totiž ještě téhož roku rozhodli, že Zikmund na postoupení tohoto klášterního majetku neměl právo, protože pustiměřský klášter nespadá pod královskou komoru, ale pod olomouckého biskupa. Topolany tedy zůstaly i nadále zbožím řeholnic.³⁵

U některých sporů či majetkových nároků jeptišek není možné určit, zda jejich původ spadá ještě do závěrečného období husitských bouří, nebo rozkol vznikl až v následujících letech. V roce 1446 tak abatýše Eliška pohnala Vojtěcha z Melic a z Bojanovic z padesáti hřiven grošů, protože Vojtěch měl nově vystavit list potvrzující roční plat pro klášterního kaplana a dosud tak neučinil. Spor původně skončil vzájemnou domluvou. O rok později však abatýše půhon na Vojtěcha opakovala, protože šlechtic nevystavil v požadovaném termínu list zaručující roční plat pět hřiven grošů plynoucí k nespecifikovanému oltáři klášterního kostela. Současně abatýše Eliška pohnala i Jakuba z Dobřčic, který se za Vojtěcha z Melic zaručil; představená kláštera si nárokovala deset hřiven grošů. Z textu půhonu není zcela zřejmé, zda se jedná o pokračování původní pře, nebo zda Vojtěch z Melic soud prohrál a nezaplatil požadovanou sumu.³⁶ I v tomto případě se ovšem jednalo o spor, který se ani po několika desetiletích nepodařilo uspokojivě a definitivně vyřešit: v roce 1464 pohnala abatýše Dorota Buška z Melic a Šumic z třiceti hřiven grošů, protože žalovaný měl na základě písemného ujednání každý rok vyplácet plat ve výši pěti hřiven grošů klášternímu kaplanu, což se zřejmě nedělo. Bušek pak prý zadržované úroky nechtěl vyplatit ani po vyhotovení nové listiny. Páni ovšem v roce 1466 Buška osvobodili, protože rozhodli, že zboží, z kterého měl plynout sporovaný roční plat, není Buškovým majetkem. Abatýše se tedy se svými nároky měla obrátit na toho, kdo příslušné zboží drží nebo případně na ručitele závazku.³⁷

Je třeba ještě doplnit, že v roce 1447 byl klášter pohnán Zdeňkem ze Švábenic, který si nárokoval značných sedmdesát hřiven grošů, protože mu řeholnice měly na pokyn biskupa postoupit jeden lán s podsedkem a krom toho doplatit i úroky, což neudělaly. Krom toho, že se opět potvrzuje, že mezi pustiměřským klášterem a pány ze Švábenic nevládl příliš dobré vztahy, je to zřejmě první případ, kdy řeholnice skutečně přišly o majetek – byť se tak stalo z nařízení nikoliv světské, ale církevní vrchnosti. Vzhledem k okolnostem není překvapující, že spor skončil dohodou.³⁸

Pustiměřský klášter byl účastníkem ještě mnoha dalších sporů v šedesátých letech 15. století, zdá se však, že tyto pře již vyplývaly z aktuálních poměrů a neměly základ v období husitských bouří či v době těsně následující.³⁹

Z výše uvedeného vyplývá značně překvapivé zjištění: klášter vedl celou řadu sporů, které se však týkaly pouze malého objemu zboží. Spor o polovinu Topolan byl rozhodnut ve prospěch řeholnic během jediného roku, v rozepřích o pusté Šebořice (patrně spíše pastviny a louky) nebo o vinohrad v Němčičkách se jednalo jen o nevelké sumy, urputná soudní bitva o hmotné zajištění místa duchovního správce v Budči se týkala jen z hlediska kláštera málo významného zboží, čemuž opět odpovídalo i nárokované odškodnění. Můžeme tedy shrnout: pustiměřský klášter byl po husitských válkách – obdobně jako jiné kláštery – postižen sekularizací majetku, ta však měla pouze nevelký, ba téměř zanedba-

³⁵ KP III, s. 489, 490, č. 125. K majetkovým praktikám Zikmunda Lucemburského srov. např. Moravec, Milan: Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437. *Folia Historica Bohemica* 9, 1985, s. 89–173. Borovský, T.: Zikmundovy zápisy na Moravě. (Zápisy klášterních majetků). In: *Ad vitam et honorem*. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám. Edd. Tomáš Borovský, Libor Jan, Martin Wihoda. Brno 2003, s. 327–339.

³⁶ KP III, s. 538, č. 558; s. 669, 670, č. 1284; s. 670, č. 1285.

³⁷ KP IV, s. 128, č. 614; s. 203, č. 277.

³⁸ KP III, s. 613, 614, č. 1044.

³⁹ Srov. např. KP IV, s. 230, č. 1016, 1017; s. 404, č. 627, 628; s. 506, 507, č. 1065–1068.

telný charakter. Dočasná ztráta statků odcizených v době husitských bouří nemohla mít na hospodaření kláštera výraznější negativní dopad.⁴⁰

I přes výše uvedené se pustiměřským benediktinám nepodařilo obnovit prosperující klášterní hospodářství. Ekonomika kláštera setrvala v hlubokých problémech, a abatyše se stálý nedostatek finančních prostředků rozhodly řešit nepřilíživými výhodnými okamžitými prodeji, pronájmy nebo zástavami jednotlivých zboží. Tento způsob nakládání s majetkem prakticky vylučoval možnost dlouhodobé prosperity. Nemáme přesné doklady, kolik majetku bylo tímto způsobem zastaveno, muselo se však jednat o značné množství. V roce 1469 totiž nařídil papež Pavel II. opatovi Skotů a proboštovi u sv. Kateřiny ve Vídni, aby statky, které abatyše protiprávně zcizily nebo zastavily, byly vráceny do vlastnictví pustiměřského kláštera.⁴¹ První výzva patrně nepomohla, protože již o šest let později, tedy v roce 1475, nařídil papež Sixtus IV. opatovi kláštera v Zábřovicích, aby přezkoumal případně zcizování majetku pustiměřského kláštera a protiprávně odvolal a zrušil.⁴² Je tedy zřejmé, že se muselo jednat o záležitost značného rozsahu.

Proč se tak dělo, nevíme. Nemůžeme vyloučit, že klášter byl silně poničen řáděním husitů a abatyše se snažily co nejdříve napravit škody. Zdevastované klášterní hospodářství pak nevnášelo tolik, aby příjmy pokryly všechny opravy. Otázkou však je, zda by stavební práce zatěžovaly pokladnu kláštera po několik desítek let. Je možné, že náklady na četné soudy a s nimi spojené výlohy převýšily zisky, tyto výdaje by však zcela jistě nepřivedly klášter do tak špatné ekonomické situace. A tak se jako zcela reálná jeví poznámka Františka Václava Peřinky, který úpadek hospodářský spojoval s vnitřním rozvrtem konventu a počínajícím úpadkem mravním.⁴³ Je možné, že nepřiměřeně vysoké náklady na reprezentaci, pořizování luxusního zboží a celkově finančně náročný provoz kláštera postupně vyčerpával finanční zdroje. Další a další výdaje pak byly hrazeny z prostředků získaných rozprodejem nebo nevýhodným pronájmem jednotlivých statků. Pokud se tak skutečně dělo, tak nejspíše již v závěru působení abatyše Elišky, zcela jistě však v období, kdy v čele kláštera stála Dorota z Račic.

Ne tedy sekularizace klášterních statků, ale zřejmě přímo válečné události husitského období – a zcela jistě špatné hospodaření abatyší a snad i počáteční a v náznacích nastupující úpadek morálky – přispěly k celkové špatné situaci kláštera. Již zde tedy můžeme nalézt počátek cesty, po které se pustiměřský benediktinský klášter vydal a která o více jak století později skončila vyhocením situace do téměř skandální podoby a následně i zrušením kláštera v roce 1588.

⁴⁰ Srov. Borovský, T.: Libri citationum jako pramen k sekularizaci na Moravě v 1. polovině 15. století. In: Nový Mars Moravicus. Sborník příspěvků, jež věnovali prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám. Uspořádali Bronislav Chochořák, Libor Jan, Tomáš Knoz, Brno 1999, s. 275–284, zejména pak tabulka na s. 282. Autor zde uvádí, že pustiměřské řeholnice požadovaly celkovou náhradu škod 290 hřiven grošů a přišly o jednu ves. Podle mých výpočtů to bylo pouze 180 hřiven grošů. Pokud však uvážíme, že ve sporu o Topolany řeholnice nebyly žalující stranou, ale žalovanou, a Jindřich z Krumsína požadoval 60 hřiven grošů, a v jednom případě byl spor o 50 hřiven grošů předmětem opakovaného půhonu, dojdeme k sumě uvážené T. Borovským. Jen pro srovnání: o méně než pustiměřské benediktinky se soudila pouze brněnská kapitula sv. Petra (112 hřiven a 30 zlatých), žďárští cisterciáci si pak nárokovali škodu 5960 hřiven grošů. Srov. Borovský, T.: Libri citationum jako pramen, s. 282, tabulka.

⁴¹ ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1232, sign. GIIB13. Srov. též Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, 1906, s. 35. Foltýn, D. a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů, s. 629.

⁴² ZA Opava, pob. Olomouc, AO, pergamenové listiny, inv. č. 1233, sign. GIIB14. Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, 1906, s. 35.

⁴³ „Mnohé kláštery moravské přivedl na pokraj záhuby teprve protestantismus, ale v Pustiměří byly řeholní mravy již ve psí, když na Moravu přišel první protestant. A od onoho okamžiku, kdy kázeň řeholní vzala za své, rozpad rychle pokračoval, zvláště když byl podporován nekonečnými spory a hromaděním dluhů,“ napsal vtipně F. V. Peřinka. Srov. Peřinka, F. V.: Zrušení kláštera, 1906, s. 34.

Besitzverhältnisse des Klosters Pustiměř in der Zeit nach der hussitischen Revolution

Das Benediktinerinnenkloster in Pustiměř (Pustimir) war zur Zeit der hussitischen Unruhen mindestens einmal durch Hussiten erobert und ausgeplündert. Eine Analyse der Eintragungen in Zitationsbüchern hat allerdings gewissermaßen überraschend, aber ganz klar gezeigt, dass die Säkularisierung der Klostergüter von einem nur geringen Umfang war. Das Kloster führte zahlreiche Streitverfahren, die allerdings nur kleine Güter betrafen: Es ging um Weinberge, weiter um Wiesen und Felder des wüsten Dorfes, einige Felder und Häusler, die den Lebensunterhalt des geistlichen Verwalters der Pfarrei in Budeč sicherten, und eine Hälfte des Dorfes, die das Kloster allerdings sofort zurückerlangte. Die Klosterwirtschaft steckte aber in einer tiefen Krise, die die Äbtissinnen bloß durch den Verkauf oder ungünstige Verpfändung einzelner Güter lösten. Es ist möglich, dass das Klostergelände durch das Husitenheer völlig zerstört wurde und der Ertrag aus den verwahrlosten Gütern nicht reichte, um die Kosten für nötige Bauarbeiten zu decken. Es zeigt sich aber eher, dass das Wirtschaften und das Leben des Konvents vom beginnenden moralischen Verfall und den damit zusammenhängenden hohen Betriebskosten des Klosters beeinflusst wurden.

The property situation of monastery in Pustiměř during the Hussite Revolution

Analysis of the property situation of the Benedictine monastery in Pustiměř on the basis of extant sources shows that the decline of the monastery during the Hussite Revolution was not only due to its plundering, but also long-term inappropriate economic policies and high cost.